

CULTUURHISTORIE VAN DE EIK

De cultuurhistorie van de eik valt uiteen in twee heel verschillende delen: enerzijds de rol die de eik in onze cultuur heeft gespeeld, anderzijds historie van de cultuur, zeg: van de teelt van de eik. Die vormen de eerste twee hoofdstukken. Het aardige is natuurlijk dat ze niet los van elkaar staan; daarover meer in het een na laatste hoofdstuk.

Wie de cultuurhistorie van de eik wil schrijven moet een historicus zijn, zeer veel gegevens verzamelen en die verstandig verwerken. Dus kan dit artikel niet meer zijn dan een schets, een oriëntatie. Bovendien is het geschreven met de bedoeling dat de praktijkman er iets mee kan doen; vandaar het laatste hoofdstuk.

Gebruik en imago: rol in de cultuur

Van het oude Angelsaksische runenschrift is één alfabet overgeleverd, van omstreeks het jaar 900. Hoewel het manuscript in 1770 verbrand is, hebben we nog de kopergravure die ervan gemaakt was. Bij elke rune wordt een poëtische uitleg gegeven (Ten Cate, 1972). Bij de rune "ac", de eik, staat (in zeer ruwe vertaling):

"Eik is een aarde
voor de zonen van de mens:
voedsel voor het vlees;
vaak, over het bad van de Jan van Gent,
de oceaan uitdagend,
gaat hij die eik heeft -
die edele boom."

De strofe geeft dus drie elementen, die alle in dit hoofdstuk aan de orde komen: voedsel, scheepsbouw (gebruik) en "de edele boom" (imago). Lange tijd waren de eikels voor de mens het belangrijkste produkt van het eikenbos; zij vormden een belang-

■ Varkens eten eikels in het bos. Uit het "Contrafayt Kreüterbuch" van O. Brunfels (1535) via Ten Cate (1972). Verder herkenbaar: linde, groveden, Abies (?) en knotwilg

rijk voer voor dat belangrijke huisdier, het varken. Het werd geweid in het bos, en als er een goed mastjaar was, zodat er veel mast was, kwam het varken vetgemest het bos weer uit. De woorden mast en mesten staan dicht bijeen!

In de Middeleeuwen werd de grootte van een bos vaak niet opgegeven in de één of andere oppervlaktemaat, maar in de grootte van de kudde varkens die het kon voeden. Je vraagt je wel af hoe de belastingambtenaar die in het Doomesdaybook (1088) voor

Willem de Veroveraar het pas onderworpen Engeland beschreef, aan die aantallen kwam: gezien de grote jaarlijkse fluctuaties in de zaadproductie van de eik zal een bos dat in een slecht jaar honderd varkens in leven kon houden, in een goed jaar er wel vijfhonderd gemest hebben. De boeren zelf hebben die wisselvalligheid natuurlijk wel gekend; een boekje dat over deze zaken gaat is dan ook getiteld met de oude bede en verzuchting: "Wan God Mast gift" (Ten Cate, 1972). Dit boekje, dat feitelijk een "cultuurgeschiedenis van het varken" geeft, staat vol interessante gegevens over de eik. Ook wordt erin betoogd dat die met eikels gevoede varkens het beste vlees hadden. Nog in de vorige eeuw werden in de Achterhoek varkens vóór de slacht gedurende vier tot zes weken diep in Duitsland het bos ingestuurd: ze werden "geëkeld" (mond. med. A. Stortelder). Een recent Zwitsers boekje met wetenswaardigheden over bomen heeft als titel "Auf den Eichen wachsen die beste Schinken". Men zegt dat voor deze "pannage" de zomereik de voorkeur had boven de wintereik, omdat hij meer en grotere eikels zou leveren, en mogelijk met minder looizuur (Krahl-Urban 1959). Bij allerlei oude schrijvers komt men trouwens opgaben tegen dat eikels ook als (nood-)voedsel voor de mens gebruikt werden (Loudon 1844, p. 1721, Ten Cate 1972).

Er is weinig verschil van mening over de stelling dat de eik één van de beste soorten hout levert. Reeds in het eerste Nederlandse boerendorp, dat 7000 jaar geleden in Elsloo en Stein stond, werd het dak van de huizen gedragen door vijf rijen zware eiken palen – en dat, terwijl er ook genoeg andere boomsoorten ter beschikking stonden. Toch ging een gebouw niet meer dan 25 jaar mee, zodat het dorp in de 400 jaar van zijn bestaan heel wat eik verwerkt moet hebben (Bloemers e.a. 1984). We kunnen dat vergelijken met de traditionele boerderijen in het Drentse en Twentse land, die veel langer meegingen, en waar de boeren toch uit voorzorg eiken aanplantten in het dorp, rond de brink en bij de boerderijen, om altijd een voorraad bouw hout te hebben. Men kende

■ De herder slaat eikels uit de bomen voor zijn varkens. Uit de abdij van Fécamp in Normandië, 13e eeuw. Dit thema komt in talloze afbeeldingen uit de Middeleeuwen terug (Ten Cate 1972)

daar zelfs "leenbomen" (Tiesing 1933).

De voorkeur voor eik als constructiehout is gedocumenteerd van vele tijden en plaatsen: in de Bronstijd uit Ierland (Mitchell 1977), in de Middeleeuwen in East Anglia (Rackham 1974). Bij deze laatste analyse bleek o.a. dat het meeste bouw hout van 25-70 jarige eiken kwam, zelden van oudere, en dat hoge eiken zeldzaam waren: tijdens de bouw van de kathedraal van Ely (1328-1342) is het namelijk niet gelukt om uit heel Engeland zestien balken van 12,5 m lang en 34 cm dik bijeen te krijgen. Dat zegt iets over het bos van die tijd.

Over het gebruik van eik in schepen is veel bekend: vanaf de in 1971 gevonden 34 m lange, Romeinse platbodern van Zwammerdam, met meer dan 22 m lange planken, tot aan de komst van de ijzeren schepen in de 19e eeuw, was eikenhout favoriet en feitelijk onmisbaar. Enorme hoeveelheden waren hiervoor nodig. Woltersen (1974) heeft uitgerekend dat er in Nederland omstreeks 1636 niet minder dan 450.000 m³ eikenhout per jaar werd verwerkt. De grootte van de schepen was beperkt door de afmetingen van de eik, vooral van de "krommer".

In West-Europa waren dus de handel, de ontdekkingsreizen, de kolonisatie van andere werelddelen en de macht op zee van de zestiende tot ver in de negentiende eeuw gebaseerd op eikenhout. Vreemde gedachte: als de ijstijden bij ons ook de eik uitgeroeid zouden hebben, zouden dan de weinige inwoners van Amerika Indiaans spreken? En misschien Russisch? Evelyn (1662 p. 564) zegt dat de Spaanse commandanten van de Armada in 1588 de opdracht mee hadden om, als ze Engeland niet blijvend konden bezetten en onderwerpen, er tenminste voor te zorgen dat er in het Forest of Dean geen boom rechtop zou blijven staan – om zo Englands zeemacht te breken. Dat bos was nl. een belangrijke inheemse bron voor eikenhout voor de Engelse scheepswerken.

Maar import was ook vaak nodig. De vier zeemachten Engeland, Nederland, Frankrijk en Spanje waren daarbij in deze periode alle, de één vaker dan de ander, afhankelijk van importen van eikenhout (en masten, hennep en teer) die zelf vaak ook weer met eikenhouten schepen, desnoods beschermd door eikenhouten oorlogsschepen, aangevoerd moesten worden. Houtrot maakte dat een oorlogsschip gemiddeld niet meer dan elf jaar meeging. Nelson zou gezegd hebben: "Voor de vijand ben ik niet bang, wel voor droogrot". Zo doende kon een ongestoorde aanvoer van levensbelang zijn voor de staat. Daarom was eikenhout een précair strategisch materiaal, waar oorlogen om gevoerd zijn. Tussen 1658 en 1814 is de Engelse vloot bijna 20 maal uitgevaren om de Sont open te houden en de handel uit de Oostzee te beschermen. Uit de Oostzee moesten nl. veel van deze materialen komen: eikenhout, vooral planken, kwam uit Oost-Duitsland, Polen, tot uit de Oekraïne en Rusland, via Stettin, Danzig, Memel en Riga. Uit de laatste stad kwam het beroemde Riga wagenschot, afkomstig zelfs uit streken voorbij Kiev. Men leze Albion (1926) met veel informatie over het effect van houttekorten op het verloop van diverse Engelse oorlogen. Ook in andere landen had de staat

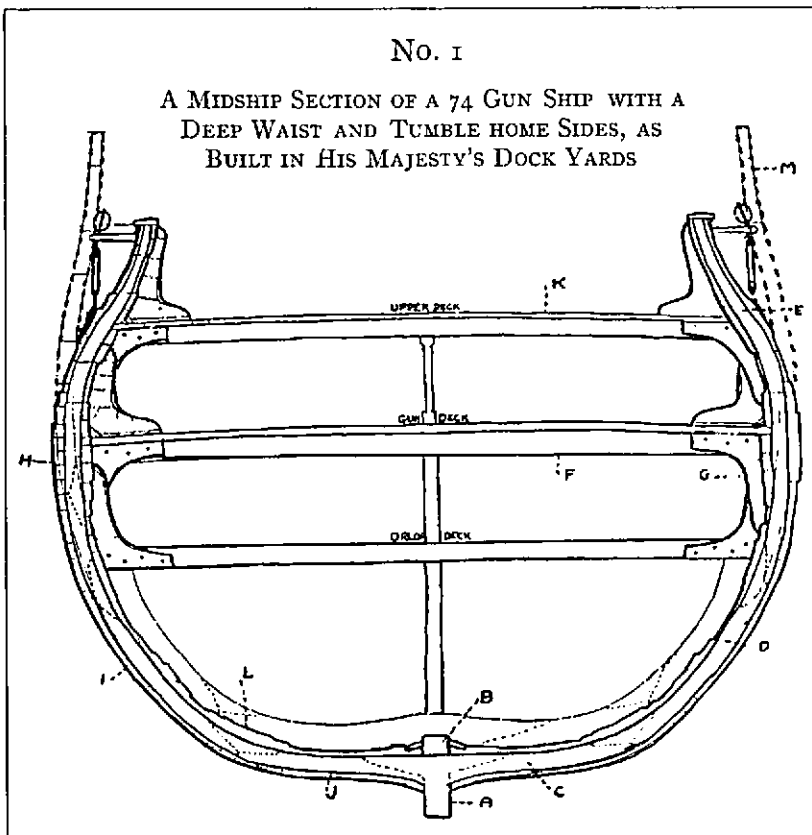
zorgen over de bevoorrading met eikenhout t.b.v. de vloot. Colbert zette voor Frankrijk een veelomvattend bos- en houtbeleid uit, waarbij de koning, dus de staat, de eerste rechten op het eikenhout kreeg. De tsaar en vlootbouwer Peter de Grote stelde de doodstraf op het kappen van eiken op een zekere afstand van bevoltebare rivieren; voor de ongeletterde Russische boeren maakte hij deze boodschap visueel door het oprichten van galgen langs de bossen. Ook in Zweden had de koning de eerste rechten op de eiken in het bos, zelfs reeds sinds 1342. Het illegaal vellen kon een boer al zijn vee kosten. In de 17e eeuw werden de eigen eiken als een strategische reserve voor de vloot aangehouden, en daarom importeerde men alle hout dat voor de vloot nodig was. En inderdaad, in het begin van de 18e eeuw waren de importmogelijkheden afgesneden, zodat men de eigen bossen moest aanspreken. In 1729-30

was er een census van eiken rond Karlskrona, en de rivieren werden opgeschoond om 100.000 eiken naar Karlskrona te kunnen vervoeren. De boeren ervoeren dit koninklijke recht op hun eiken als een last, en hadden zo hun technieken om van die bomen af te komen: knotten, of aan de voet branden (Björnsson 1946). Men stelde zich voor wat dit voor het imago van de eik betekende: die boom was voorbehouden aan de koning of de tsaar! Nederland, of beter gezegd de Zaanstreek, kreeg het merendeel van zijn eikenhout uit het Rijngebied, maar had ook importen uit de Oostzee (Schillemans 1947). Eikenhout werd en wordt gebruikt voor vaten voor wijn en andere zaken. Nederlandse archeologen vonden Romeinse waterputten waarvan de bekisting bestond uit meer dan manshoge Romeinse wijnvaten waar de bodems uit geslagen waren (Bloemers e.a. 1981). De leren wijten het

verdwijnen van hun eikenbossen mede aan grootschalige fabricatie van duigen: rond 1600 werden die op kleine schaal geëxporteerd voor wijnvaten, later massaal gebruikt voor de eigen export van gezouten vlees, zodat men vanaf 1710 duigen moest gaan importeren. In 1770 was het Ierse eikenbos op, en moesten alle duigen geïmporteerd worden (Mitchell 1977).

De eik heeft altijd een hoog imago gehad. In heel Europa was hij geassocieerd aan de oppergod, of die nu lokale namen droeg als Odin, Wodan, Zeus of Jupiter. Het gebruik van de maretak uit de eik door de Druiden voor het vervaardigen van een alles genezende en vruchtbaarheid bevorderende drank is o.a. beschreven door Plinius Secundus, die verder meldt dat de Druiden geen heilige behandeling verrichtten zonder twijgen met eikenloof, en dat hun naam te verklaren is als "eikepriesters" (zie bijv. Hadfield 1974). Door Asterix is dit verhaal, zij het in minder orthodoxe vorm, algemeen bekend geworden. Heilige eiken kwamen op veel plaatsen voor, en vermoedelijk staat menige oude kerk op de wortels van de heilige eik die hij verving. Maar niet alle zendingen waren eikenhaters: van de Ierse heilige Colomba gaat het verhaal dat hij het bouwplan van zijn kerk een kwartslag draaide om te voorkomen dat enkele mooie eiken geveld moesten worden. Zodoende kwam de kerkingang niet op het oosten te liggen - bijna een ketterij (Bratton 1989).

Ook om het hout van de eik hing een meer dan rationele glans. Dat blijkt bijv. uit de kunsthistorie van de Hinde- en kasten. De oudste waren van eikenhout en werden blank gelaten. Later, mede door de vaart op Scandinavië, werden ze van grenenhout gemaakt maar, alsof men zich daarvoor schaamde, begon men ze te beschilderen hetgeen gelukkig leidde tot de mooie bloemstijl. Ook elders werden de goedkopere grenen kasten beschilderd o.a. met houtnerfverf, hetgeen een imitatie - eikeneffect geeft, vergelijkbaar met het schilderen van veters op een klomp. Het bewijst

■ Doorsnede van een "ship of the line", uit 1792 (Albion 1926). Alle delen hoorden "English oak" te zijn, maar in geval van nood konden A, B, en J door iep vervangen worden, F en K door grenen, I en K door eik uit de Oostzee

de hogere status van het eikenhout resp. de schoen.

Een grote symboolwaarde had de eik in de Duitse landen, waar hij stond voor kracht, onverzettelijkheid, lang leven, duurzaamheid, zelfs trouw. Hij prijkt nog steeds op de Duitse munten.

Geschiedenis van de eikenteelt in Nederland

In de boeken over boshistorie, vooral in het magnum opus van Buis (1985) is een schat aan gegevens te vinden over de eikenteelt in verschillende gebieden en perioden. Men verwachtte hier dus geen terreindekkend verhaal. Gekozen is, om praktische redenen, voor drie "teelten" die belangrijk en soms enigszins specifiek zijn voor Nederland: laanbomen, eikenhakhout en heide-eiken.

I. Laanbomen

Het is goed hier te beginnen met een praktijkervaring: niet elke eikenzaailing deugt als laanboom. Integendeel: de moderne laanboomkweker selecteert uit een eikenzaaisel in een geleidelijk proces slechts enkele procenten die goed genoeg zijn als laanboom. Hij kijkt daarbij naar een goede en rechte groei, de neiging een enkele spil te vormen, de stand van de knoppen. Alleen zulke exemplaren kweekt hij verder; de rest gaat weg als bosplantsoen. Met enige snoei is het model wel wat te verfraaien, maar geen enkele snoei maakt uit een slechte zaailing een laanboom. Daar laanboomplantsoen veelal een jaar of acht doorgekweekt wordt voordat het de maat heeft om verkocht te worden, is er voldoende gelegenheid om tegenvallende exemplaren alsnog te ecarteren - vooral als er andere afzetmogelijkheden voor zijn. Het opkweken van laanboomplantsoen van eik gaat dus gepaard met een (vroeg) selectie op vorm en groeikracht.

Kon en deed men dit ook al in vorige eeuwen? We zullen het nooit zeker weten, maar waarschijnlijk is het wel. De verschillen in vorm waren zo groot dat ze niet alleen de praktijkman, maar zelfs de schrijvende bosbouwer moesten opvallen. Inderdaad registreerde Evelyn (1662) al de (genetische) variatie, en merkte hij op dat je

■ Laaneiken kunnen verscheidene generaties van positieve selectie achter zich hebben

er bij het planten rekening mee moet houden, en bovenal: "and a good eye may discern it (d.w.z. de goede kwaliteit) in the first shoot!"

Evelyn gaat zelfs nog een stap verder en zegt dat die verschillen ongetwijfeld teruggaan op verschillen in het zaad, en dat dit daarom beslist van de beste bomen verzameld moet worden! In hoeverre de Nederlandse 18e eeuwse boomkwekers dit ook wisten en bewust deden is onbekend, maar een praktische omstandigheid kan geholpen hebben. Zaaieikels laten zich nl. het beste verzamelen in laanbeplantingen, zelfs al in vrij jonge. Niet alleen is het rapen er makkelijker door het ontbreken van struiken en strooisellaag, maar de zaadproductie is er ook veel hoger dan in het bos doordat de kroon van de laanbomen van vele kanten licht heeft. Zaad van (vroeg geselecteerde) laanbomen zal gemiddeld genetisch beter zijn dan ongesellecteerd zaad, waarna uit de zaailingen weer de beste gekozen werden voor laanbomen. Zo zouden onze huidige laanbomen het resultaat kunnen zijn van een vele generaties doorgevoerde selectie.

In de literatuur zijn diverse aanwijzingen voor deze gang van zaken te vinden. Van der Groen (1669) beschrijft hoe men plantsoen opkweekt tot het 2,5 duim dik is en dan kan uitplanten

"tot lanen ofte dreven, 18 oft 20 voet van den anderen". In andere literatuur maakte men niet veel verschil tussen aanplant in bos en in lanen. Voor de aanplant van nieuwe eikenbossen, zoals in de landgoederen, gebruikte men namelijk veelal hetzelfde grote en geselecteerde plantsoen als voor lanen. De permanente eikenteelt met natuurlijke verjonging, zo gewoon voor de Duitsers en Fransen, kende men hier nauwelijks of niet. Alleen voor hakhout gebruikte men klein plantsoen.

De Beaufort beschreef in 1853 (Buis 1985, p. 810) dat de rechtste heesters werden gekozen voor een jaarlijkse snoei om ze voor opgaand hout op te leiden, en dat men de planten met tien à elf jaar definitief uitsorteerde voor opgaand hout respectievelijk hakhout. Boer (1857; in Buis 1985, p. 808) verlangde dat plantmateriaal waaruit men opgaande bomen wilde kweken minstens vier meter hoog was (dat is een maat waarbij al aardig te zien is of de boom goed omhoog wil of niet). Van Prooyen (1794) vond dat men uit moest gaan van "akers van de gezondste eikenboomen" (Buis, 1985, p. 805). Knoop (1790) adviseert voor opgaande bomen alleen zeer levenskrachtige, lange rechtstammige heesters te nemen (Schaars 1974) - allemaal aanwijzingen dat men kwaliteitsbewust was. En dat kon ook: laanboomplantsoen kostte tien maal zoveel als het beste plantsoen voor eikenhakhout (Schaars 1974).

II. Eikenhakhout

Het hakhoutbedrijf is in Duitsland al uit de 14e eeuw bekend en is vermoedelijk zelfs enkele eeuwen ouder (Schwappach 1886, p. 153). Eikenhakhoutteelt specifiek voor de looistofwinning is er echter veel jonger, volgens Schwappach pas van na 1550 (p. 371). Voordien werd de loobast veelal van staande bomen gewonnen, hetgeen natuurlijk allerlei verbodsbepalingen uitlokte.

In de 18e en 19e eeuw was dit in Nederland een kapitaalsintensieve en lucratieve cultuur. Lodewijk van Bylandt, die in 1757 het landgoed Het Entel kocht voor f 13.044,13, heeft tot 1797 niet minder dan f 17.500,-

geïnvesterd in de bossen en lanen, waarvan $\pm f$ 10.000,- in verbetering en uitbreiding van het hakhout (Schaars 1974). Ter vergelijking: het jaarloon van een bosarbeider was f 125,-. Mulder (1958) noemt een verslag van een "boomplantfeest" in 1888 gegeven door een grootgrondbezitter ten oosten van Hogeveen, ter gelegenheid van het planten "van zijn miljoenste eikenstek".

Het was een intensieve teelt waarbij de grond eerst werd ontwaterd, dan drie voet diep omgespit, het onkruid grondig bestreden, de telgen opgesnoeid. Het kappen moest zeer zorgvuldig gebeuren, en na de kap werd er vaak weer tussen de stoven gespit (Joosten 1821 in Buis 1985). Men zie verder Houtzagers (1954), Brouwer (1967) en de bosstatistieken over deze teelt, waarover naar verhouding van zijn belang en oppervlakte (35.000 ha?) weinig bekend is.

Indirect moet de hakhoutteelt de kwaliteit van de laanbomen verhoogd hebben. De grote aantallen plantsoen die ervoor nodig waren gaven een brede basis waaruit een oplettend boomkweker zijn laanbomen kon selecteren, en afgekeurd laanboomplantsoen kon toch nog verkocht worden. Geen kweker teelt graag voor de brandstapel.

III. Heide-eiken

In de hei, zeker op de Veluwe, komen geregeld eiken voor. Volgens de plan-

tensociologen is *Quercus robur* als vast element in de heidevegetatie een differentiërende soort van de Veluwe ten opzichte van Drente: daar zou hij vrijwel ontbreken. Misschien moeten we dit zien als een gevolg van meer branden, van een in totaal meer intensieve heidecultuur in Drente (De Vroome, mond. med.). Op de kaart van de Veluwe van 1807 van De Man zien we ook geregeld "struiken" aangegeven. Maar vaak vielen ze helemaal niet op: vaak waren ze even laag als de hei en werden ze evenals de heide laag afgegraasd door de schapen (Van der Waals-Nachenius 1974). Hogere struiken werden ongetwijfeld geregeld teruggekapt. Toch mogen we ze vooral niet verwarren met het eerder genoemde eikenhakhout: dat was een bewuste intensieve cultuur op gespitte bodem. Deze struiken zijn "wilde" planten op een vaak ongestoord profiel. Vaak zijn ze vergezeld van relicten van een bosflora. Er komen klonale groepen van eiken bij voor met vele meters afstand tussen de bomen: een soort "heksenkringen" met een straal die een leeftijd van minstens eeuwen suggereert. Woltersen (1974) geeft een foto van zo'n groep, in dit geval van winter-eik. Deze bomen zijn in de laatste tientallen jaren sterk uitgegroeid en vallen daardoor veel meer op dan vroeger. Ze vragen om nadere studie, ook in genetisch opzicht: ze kunnen wel eens de meest autochtone eiken van Nederland zijn, directe

nazaten van het bos dat er in het Atlanticum heeft gestaan. Weliswaar met een verarmde genetische samenstelling: enkele duizenden jaren van exploitatie en heidebeheer kunnen niet anders dan een negatieve selectie uitgeoefend hebben. Aan de doorgegroeide bomen is wel te zien dat de genetische diversiteit nog zeer groot is.

De teelt in verband met gebruik en imago

Tussen gebruik en teelt zou men het eenvoudig verband van "vraag" en "aanbod" verwachten: een aanbod dat soepel inspeelt op de vraag. Maar zoals wel vaker in de bosbouw is die aansluiting van de teelt op de vraag (het gebruik) verre van perfect. Dat komt door het lange tijdsverloop tussen aanplant en kap, en door de buffer die door de bestaande bossen gevormd wordt.

Ten behoeve van de zwijnmast zijn er in Duitsland in de 17e, 18e en zelfs 19e eeuw veel Hudewälder aangelegd (Krahl-Urban 1959), en wel bij voorkeur van zomereiken, ook waar een vegetatiekundige winter-eiken geplant zou hebben. Net als in onze huidige zaadgaarden ging het primair om de productie van zaad, en omdat brede kronen daar goed voor zijn, werd in wijd verband geplant, bijv. 9x12 m.

In de scheepsbouw had men zeker partijen recht hout nodig, maar de hoogste prijzen werden toch betaald voor "krommers", "knieën". Toch zijn er slechts hier en daar aanduidingen te vinden dat men bij jonge bomen gaffels of takken op een bepaalde wijze vormde, boog of vastbond om zo de dure sortimenten te produceren (Loudon 1844, p. 1807). Wel werd vaak opgemerkt dat bomen in vrijstand en op houtwallen de mooiste krommers leveren (Tiesing 1933, Evelyn 1962). Op basis daarvan schetst Evelyn een "bosdoeltype" van een soort boomweide van ver uiteenstaande eiken, aangevuld met ciderappelbomen, met ertussen grazende koeien: deze bomen zouden veertig jaar minder nodig hebben om bruikbaar hout te leveren dan bomen in dichtere stand. Loudon stelt zich een

■ Heide-eiken zijn variabel van vorm, maar vaak niet best

aantrekkelijk parklandschap voor, met eiken solitair of in kleine groepen, omgeven door struiken. In hoeverre deze recepten zijn gevolgd is onbekend, maar het is denkbaar dat de gedachte heeft doorgewerkt bij de aanleg van de grote parken in landschapsstijl in Engeland. Maar krommers van bomen die in de 18e eeuw geplant waren, en na 1862 aan de maat kwamen, hadden hun topwaarde verloren: na dat jaar gingen de marines geheel over op ijzeren schepen.

Bij het eikenhakhout, met zijn kortere productieperiodes, zal een betere afstemming van aanplant op vraag mogelijk geweest zijn.

Of het eerder beschreven hoge imago van de eik een invloed had en heeft op de mate van aanplant is moeilijk aan te tonen, maar lijkt wel waarschijnlijk. In talloze bosbouwboeken wordt dit imago ondersteund, en de leek en liefhebber, de "vox populi" laat zich ook niet onbetuigd. Enkele citaten uit de Bomenspiegel voor de Wandelaar van W. L. Leclercq: "De eik is de koning van het bos. Hij is de boom bij uitnemendheid van het Midden-europese woud, en ons land is zo gelukkig in het optimum van zijn verspreidingsgebied te liggen"... "Een bos waarin de eik niet in overwegend aantal voorkomt is eigenlijk niet echt"... "Hij is voor ons het prototype van de boom: de boom par excellence". - "De bekoring en de kracht, die er van onze eikeboom uitgaan". - "Een prachtig karakter; een nobele kerel!"

Is het dan een wonder als de bosbouwer gaat denken dat de eikenteelt het hoogst bereikbare is, een uitdaging en een bekroning? Is het wonder als de bosbouwer een warm gevoel krijgt van een eikenbos? Zou dit geen invloed hebben op zijn aanplantbeleid?

Men zou denken dat het imago geleidelijk wat zou tanen nu de eik niet meer associaties oproept aan goden, noch aan tsaren, koningen en hun marines, nu de glorie van je natie niet meer van eikenhout afhangt, nu geïmporteerde houtsoorten maken dat eikenhout niet meer het sterkste en duurzaamste is, en nu het eikensterven aantoonde dat het met de robuustheid, onverzettelijkheid en lange levensduur ook wat tegenvalt.

Maar het blijft moeilijk om het imago te negeren. En gelukkig krijgt de eik nu weer een steuntje in de rug door de ontdekking van zijn "ecologische waarde".

Conclusies voor de praktijk

Nederland heeft heel goede en heel slechte eiken. Dat is tenminste ten dele historisch verklaarbaar. Wie kwaliteitseiken wil telen doet er goed aan eiken van geselecteerde herkomsten te planten, zoals vermeld in de Rassenlijst. Natuurlijke verjonging afkomstig van hakhouteiken kan goed of slecht zijn; bij heide-eiken zijn de kwade kansen nog groter.

Volgens herkomstproeven hebben de

Nederlandse wintereiken een geringere groei dan de goede zomereiken. Het is denkbaar dat dit komt doordat ze niet de selectie van de laanboomcultuur hebben doorgemaakt.

De heide-eiken, zoals we ze hier genoemd hebben, vragen nadere studie en een zekere bescherming. Als mogelijk autochtone populaties is hun waarde veel hoger dan die van eventuele hakhouteiken die in hetzelfde gebied staan.

De eik heeft een geweldig sterk imago, waarvan de wortels duizenden jaren teruggaan. Het is aan de bosbeheerder zelf om te beslissen in hoeverre hij zich daardoor laat beïnvloeden.

Literatuur

Albion, R. G. 1926. Forests and sea power. The timber problem of the Royal Navy 1652-1862. Harvard Univ. Press, Cambridge Mass. 485 p.

Björnsson, Sven. 1946. Drag ur den svenska ekskogens historia. In: Eken. Utgiven av Sällskapet för Ekodlings Främjande. Stockholm. p. 36-39.

Bloemers, J. H. F., L. P. Louwe Kooijmans en H. Sarfatij. 1981. Verleden land. Archeologische opgravingen in Nederland. Meulenhoff, Amsterdam. 192 p.

Bratton, S. P. 1989. Oaks, wolves and love: Celtic monks and northern forests. Journ. Forest History 33(1) 4-20.

Brouwer, W. D. 1967. Bibliografie van de Nederlandse bosbouwgeschiedenis. Landbouwhogeschool, Wageningen. 88 p.

Buis, J. 1985. Historia forestis. Nederlandse bosgeschiedenis I en II. AAG Bijdragen 26 en 27. Wageningen. 1059 p.

Cate, C. L. ten. 1972. Wan God Mast gift... Pudoc, Wageningen. 300 p.

Eiken van de Wolfhezerweg, De. 1988. Instituut voor Natuurbeschermingseducatie, Renkum. 20 p.

Evelyn, J. 1776. Silva, or a discourse of forest-trees and the propagation of timber in his Majesty's dominions, as delivered to the Royal Society on the 15th day of October, 1662. With notes by A. Hunter. York.

Groen, Jan van der. 1669. Den Nederlandten Hovenier. Herdruk, Stichting Matijns, Utrecht. 1888.

Hadfield, M. 1974. The oak and its legends. In: Morris, M. G. and F. H. Herring: The British oak. Its history and natural history. Faringdon, Berksh. p. 123-129.

Houtzagers, G. 1954. Houtteelt der gematigde luchtstreek. Deel I. Zwolle, 576 p.

Krahl-Urbán, J. 1959. Die Eichen. Paul Parey, Hamburg, Berlin. 288 p.

Leclercq, W. L. Bomenspiegel voor de wandelaar. Van Kampen, Amsterdam.

Loudon, J. C. 1844. Arboretum et Fruticetum Britannicum, or, The Trees and Shrubs of Britain. In eight volumes, London.

Mitchell, F. 1977. The Irish landscape. Collins, London. 240 p.

Mulder, R. D. 1958. Het verdwijnen van het oude Drentse eikenhout. Nieuwe Drentse Volksalmanak 76, 1958 Assen, p. 83-112.

Oppermann, A. 1932. Egens Traeformer og Racer. København.

Rackham, O. 1974. The oak in historic times. In: Morris, M. G. and F. H. Herring: The British oak. Its history and natural history. Faringdon, Berksh. p. 62-79.

Schaars, A. H. G. 1974. De bosbouw van het "Entel" in de tweede helft van de achttiende eeuw. Zutphen. 141 pp.

Schillemans, C. A. 1947. De houtveilingen van Zaandam in de jaren 1655-1811. Nijhoff, Den Haag. 145 p.

Schwappach, A. 1886. Handbuch der Forst- und Jagdgeschichte Deutschlands. Band I. Berlin.

Taylor, W. L. 1934. Forest of Dean. Forestry 8(1).

Tiesing, H. 1933. Het eikenhout in Drenthe. Nieuwe Drenthse Volksalmanak 51. Van Gorcum, Assen 44-49.

Waals-Nachenius, C. E. van der. 1974. De geschiedenis van het bos van Boeschoten. Ned. Bosbouw Tijdschrift 46(2) 44-46.

Woltersen, J. F. 1974. Ons levende bos. SBB, Utrecht. 93 p.